

Вадим АДАДУРОВ

НАПОЛЕОН І ГАЛИЧИНА: ВСТАНОВЛЕННЯ ФРАНЦУЗЬКОГО ТИМЧАСОВОГО ПРОТЕКТОРАТУ В 1809 РОЦІ

Серед численних воєнних конфліктів наполеонівської епохи важливе місце належить війні Франції з п'ятою коаліцією, а властиво її головній складовій частині – французько-австрійській війні 1809 р. Інтерес до останньої в європейській та американській наполеоністиці пояснюється характерною для неї й відсутньою в попередніх наполеонівських війнах виразною неспроможністю воюючих сторін схилити шалі перемоги на свій бік попри неодноразові запеклі битви, внаслідок чого під загрозою розпаду опинились як "Велика імперія" непереможного до цього моменту Наполеона, так і монархія Габсбургів. Неважко, однак, помітити, що головна увага дослідників зосереджувалася на подіях, пов'язаних з німецьким та італійським театрами боротьби, хоч воєнні дії велись одночасно на всіх кордонах Австрії (крім османського). Третім за важливістю й найменш дослідженим в історіографії театром війни 1809 р. був польський, який охопив Велике герцогство Варшавське та Галичину*. В 1809 р. у Галичині внаслідок успішних операцій армії Варшавського герцогства вперше від часу поділів Речі Посполитої й єдиний раз до вибуху Першої світової війни було повалено владу Габсбургів, яку тимчасово замінив протекторат Наполеона.

Мета даної статті – висвітлити історію встановлення французького тимчасового протекторату в Галичині в контексті міжнародної політики того часу, головним чином – стратегічного суперництва між Францією та Австрією. Джерельну базу для написання статті склали опубліковані й архівні матеріали, що характеризують різноманітні аспекти ставлення Франції та Австрії до польського національного руху напередодні та під час війни 1809 р.

На початку 1809 р. зовнішньополітичне становище "Великої імперії" визначалося двома головними факторами: зтяжним воєнним конфліктом в Іспанії, де запеклий опір населення французьким окупантам змушував Наполеона тримати півмільйонне

* У міжнародній політиці початку ХІХ ст. поняттям "Галичина" охоплювалися всі землі, що відійшли до Габсбургів за першим та третім поділами Речі Посполитої. Інакше їх ще називали "польськими провінціями" Габсбургів. Сюди включалися так звана "Стара", бо захоплена 1772 р., Галичина з польським і українським населенням (поняття "Східна Галичина" як українська етнічна територія в міжнародних відносинах наполеонівської доби практично не фігурувало) й "Нова" (Західна), бо приєднана 1795 р., Галичина та місто Краків. У 1803 р. всі перелічені території було об'єднано в провінцію австрійської корони "Королівство Галичини та Лодомерії з Великим князівством Краківським, князівствами Освенцімським та Заторським" (*Kalinka W. Galicja i Kraków pod panowaniem austriackiem // Dzieła księdza Welerjana Kalinki. Kraków, 1898. T. 10. S. 15; Balzer O. Historia ustroju Austrii. Lwów, 1899. S. 404; Mencil T. Galicja Zachodnia 1795–1809. Studium z dziejów ziem polskich zaboru austriackiego po III rozbiorze. Lublin, 1976. S. 451*).

військо, та поступовим загостренням стосунків Франції з імперією Габсбургів¹. Розцінивши відвід французьких сил з Центральної Європи до Іспанії як зручну нагоду для реваншу за нав'язані Австрії принизливі мирні договори 1801 та 1805 рр., 8 лютого 1809 р. віденський кабінет ухвалив рішення оголосити війну Наполеонові². Підготовка до неї тривала в Австрії вже рік й завершилася навесні 1809 р. утворенням трьох оперативних груп. Перша з них (280 тис. осіб) під командуванням австрійського військового міністра генералісімуса ерцгерцога Карла мала завдати вирішального удару в німецьких землях, друга (150 тис.) під командуванням ерцгерцога Йоганна – в Італії, третя (30 тис.) під командуванням ерцгерцога Фердинанда повинна була захопити Варшавське герцогство, яке вважалося у Відні "небезпечним вогнищем повстанського руху", що могло викликати польське повстання в тилу австрійської армії³. Австрійські правлячі кола припускали, що Наполеон планує в разі вибуху війни використати це герцогство як моральний і воєнний форпост впливу Франції в регіоні, щоб підняти галицьких поляків на повстання проти Австрії⁴.

Однак до моменту вирішальних перемог над іспанськими повстанцями (зайняття Мадрида 4 грудня 1808 р., облоги Сарагоси в грудні 1808 – лютому 1809 рр., витіснення в Португалію англійського експедиційного корпусу генерала Артура Велслі)⁵, Наполеон, хоч пильно стежив за воєнними приготуваннями Австрії⁶, практично не брав до уваги можливості активного використання польського національного руху в інтересах Франції. Упродовж 1808 р. імператор неодноразово наказував заспокоювати войовничі настрої польських патріотів, публікуючи в пресі повідомлення про те, що між Францією та Австрією "панує найкраща згода" в усіх питаннях⁷. Відтак він залишав без уваги рапорти французьких представників у Варшавському герцогстві, які радили скористатися при першій зручній нагоді "сильним роздратування проти австрійців, що панує в даний момент в обидвох Галичинах з приводу останніх рекрутських наборів, для того, щоб підбурити галицьких поляків до повстання"⁸.

¹ *Esdaille Ch. J.* The Wars of Napoleon. London, 1995. P. 172.

² *Толар Ж.* Наполеон, или миф о "спасителе". Пер. с франц. Москва, 1996. С. 290.

³ *Plutyński A.* Rosja a Austria w przededniu kampanii galicyjskiej 1809 roku // Biblioteka Warszawska. Warszawa, 1901. Т. 4. S. 460; *Just G.* Politik oder Strategie? Kritische Studie über Warszauer Feldzug Österreichs und Haltung Russlands 1809. Wien, 1909. S. 11, 69.

⁴ *Aus Metternich's nachgelassenen Papieren / Hrsg. von R. Metternich von Winneburg.* Wien, 1880. Bd. 2. S. 122, 179–182 (Metternich an Stadion, 26 VII 1807, 26 VI 1808).

⁵ *Манфред А. З.* Наполеон Бонапарт. 5-е изд. Сухуми, 1989. С. 541–546. Див. також: *Жеромський С.* Попіл. Роман про події кінця XVIII – початку XIX століття. Пер. з пол. Київ, 1982. С. 571–591.

⁶ Див., наприклад, протест Наполеона австрійському послові в Парижі графу Клеменсові Венцелю Меттерніху стосовно зосередження австрійських військ у районі Кракова в липні 1808 р. (*Campagne de 1809 en Allemagne et en Autriche / Publication par le commandant Sasaki.* Paris; Nancy, 1899. Т. 1. P. 8).

⁷ *Correspondance de Napoléon Ier.* Paris, 1864. Т. 16. Doc. № 13293. P. 136 (Napoléon à Davout, 23 X 1807); Doc. № 13706. P. 542 (Napoléon à Davout, 21 III 1808); *Dernières lettres inédites de Napoléon Ier / Publication par L. de Brotonne.* Paris, 1903. Doc. № 758. P. 349 (Napoléon à Daru, 26 VIII 1808).

⁸ *Correspondance du maréchal Davout, prince d'Eckmühle 1801–1815 / Publication par Ch. de*

Отримані ним на початку січня 1809 р. донесення про готовність Австрії розпочати війну вже найближчим часом змусили Наполеона залишити керівництво військовими операціями в Іспанії та негайно виїхати до Парижа. У зв'язку з радикальним поворотом політики Франції до підготовки війни з Австрією відповідної зміни зазнало і ставлення французького імператора до використання польських патріотичних сил у Галичині супроти Габсбургів.

Ще перебуваючи в іспанському місті Вальядолід, 15 січня Наполеон доручив своєму ад'ютантові – поляку Дезидерію Хлаповському виїхати до Варшави із завданням конфіденційно розвідати ситуацію, яка склалася в Галичині внаслідок воєнних приготувань австрійців⁹. Після повернення імператора в Париж (5 лютого. – В. А.) помітно зросло зацікавлення до поляків з боку вищого французького світу. К.-В. Меттерніх повідомляв у Відень: "У Парижі робляться аванси полякам, їм роздаються обіцянки й відкриваються найпривабливіші перспективи на майбутнє. Все пущено в рух, щоб перетягнути на свій бік галичан й прив'язати до французької політики тих, хто ще вагається"¹⁰.

Зі складеним Д. Хлаповським звітом про перебування у Варшаві Наполеон ознайомився 4 березня 1809 р. Багато його тез, за свідченням того ж ад'ютанта, були згодом використані Наполеоном у ході кампанії проти Австрії¹¹. Зважаючи на вагомий вплив, який цей рапорт справив на ставлення Наполеона до польського питання та проблеми Галичини, як його складової частини, в період підготовки до війни з Австрією, доцільно звернути увагу на його окремі положення:

"Про те, що говориться й робиться в Галичині. Війни й вступу військ Вашої Величності там нетерпляче очікують. Ще ніколи австрійські чиновники не перебували там у такому страху, як зараз. Загально визнаною є думка про те, що військам, які вступають сюди, й зможуть забезпечити (усіх бажаючих. – В. А.) зброєю, дві Галичини поставлять одразу ж 60 тис. осіб. Обидві ці провінції виявляють надзвичайну схильність до нашої справи. Звичайно, що в суспільних настроях присутні ворожі нам тенденції; вони видаються навіть численними, оскільки їх дозволено висловлювати публічно; однак вони не мають жодного впливу на широкий загал. Є багато

Mazade (далі – Correspondance du maréchal Davout). Paris, 1885. T. 2. Doc. № 499. P. 277 (Davout à Napoléon, 5 IX 1808).

⁹ En marge de la correspondance de Napoléon Ier. L'empereur et la Pologne / Publication par A. M. Skalkowski. Varsovie; Paris, 1911. P. 38 (Instruction de Napoléon à Chlapowski, 15 I 1809).

Д. Хлаповський перебував у Варшаві, як і наказувала йому імператорська інструкція, близько тижня, швидше за все з 6 до 12 лютого (Instrukcje i depesze rezydentów francuskich w Warszawie / Opublikował M. Handelsman. Kraków, 1914. T. 1. Dok. № 69. S.141 [Serra do Napoleona, 12 II 1809]). За австрійським істориком Густавом Юстом, Д. Хлаповський виїхав з Варшави 9 лютого (*Just G. Das Herzogtum Warschau von seinen Anfängen bis zum Kampf mit Österreich 1809 // Mitteilungen des K. u. K. Kriegsarchivs. 3 Folge. Wien, 1906. Bd. 4. S. 95*).

¹⁰ Kipa E. Wywiad austriacki w przededniu wojny 1809 roku // *Ejusa. Studia i szkice historyczne*. Wrocław; Warszawa, 1959. S. 94, 96. Гніздом антиурядової змови в Галичині К.-В. Меттерніх вважав маєток князів Чарториських у Пулавах, а серед найпалкіших прихильників Франції називав католицького архієпископа Львова Каєтана Кіцького, Каєтана Ходориського, графа Ігнаци М'янчинського.

¹¹ *Chlapowski D. Mémoires sur les guerres de Napoléon 1806–1813. Paris, 1908. P. 106–107.*

аристократів, про яких не можна сказати нічого певного (можливо, що вони бояться скомпроментуватись), таких як, наприклад, Чарториський (князь Адам Казимир, австрійський фельдмаршал – В. А.), Тадеуш Потоцький, Юзеф Вельогурський.

Австрійські сили в Галичині. Згідно з одностайними оцінками¹², здається, що австрійці зовсім не збираються захищати Галичину в разі нападу на неї. У Галичині немає військ, за винятком 25-ти тисячного корпусу, зосередженого на кордоні з Угорщиною. У Новій Галичині не більше, ніж 13 тис. війська, розташованого на кордоні з Варшавським герцогством¹³.

Про те, що інформація, викладена у звіті Д. Хлаповського, вплинула на наступні кроки Наполеона, свідчить хоча б те, що в той же день, коли імператор ознайомився з ним, він віддав наказ про початок виведення з Варшавського герцогства розквартированих там саксонських військ (союзник Наполеона король Саксонії Фрідріх-Август був одночасно великим герцогом Варшавським. – В. А.) та зосередження польських сил під Варшавою. У разі нападу нечисленних австрійських сил, ці війська повинні були прикрити столицю герцогства та забезпечити оборону фортець Прага, Сероцьк та Модлін, а якщо б австрійці залишили Галичину без захисту, 15-ти тисячний польський корпус повинен був здійснити диверсію проти Нової Галичини, загрожуючи Кракову¹⁴.

Дещо ширше свої наміри Наполеон виклав через два дні в листі до саксонського короля. "Під час війни, – писав він, – поляки повинні загрожувати Галичині, вичікуючи, поки все вирішиться на головному театрі боротьби". Можлива наступальна операція варшавських військ проти Кракова, за розрахунком імператора, змусила б австрійців тримати там значні сили, що відповідно збільшило б його шанси на перемогу над головним австрійським угрупованням¹⁵. Безумовно, що план використання Варшавського герцогства і його війська як плацдарму й допоміжної ударної сили в наступальних діях проти Австрії видався можливим Наполеону після ознайомлення з рапортом Д. Хлаповського, який значно применшував загрозу, що нависла над герцогством з боку Австрії.

¹² Інформаторами Д. Хлаповського у Варшаві були Роман Солтик та Юліан Немцевич, котрі мали родинні зв'язки в Галичині. Однак подана ними інформація про стан австрійських воєнних приготувань була далекою від істини. Як згадував перший із них, виступ у квітні проти Варшавського герцогства 30-ти тисячного австрійського експедиційного корпусу став для поляків цілковитою несподіванкою (*Soltyk R. Relation des opérations de l'armée aux ordres du prince Joseph Poniatowski pendant la campagne de 1809 en Pologne contre les autrichiennes. Paris, 1841. P. 40*). Ю. Немцевич, погоджуючись з Р. Солтиком, також вважав, що "напередодні війни в Галичині було небагато військ" (*Niemcewicz J. U. Pamiętnik. Warszawa, 1902. S. 135*).

¹³ 1809. Campagne de Pologne depuis commencement jusqu'à l'occupation de Varsovie / Publication par W. Fedorowicz. Paris, 1911. T. 1. Doc. № 81. P. 113 (Relation de Chapowski, 4 III 1809).

¹⁴ Correspondance de Napoléon Ier. Paris, 1865. T. 18. Doc. № 14848. P. 361 (Napoléon à Davout, 4 III 1809); Correspondance du maréchal Davout. T. 2. Doc. № 587. P. 587 (Davout à Poniatowski, 4 III 1809).

¹⁵ Correspondance de Napoléon Ier. T. 18. Doc. № 14864. P. 372–373 (Napoléon à Frédéric August, 6 III 1809); *Just G. Das Herzogtum Warschau... S. 96*.

Але рапорт Д. Хлаповського не був єдиним джерелом інформації французького імператора про воєнно-політичне становище на польських землях напередодні війни 1809 р. Численні донесення, які стікалися у Париж з різних кінців Європи, мали б насторожити Наполеона. Уже в січні французький посол у Відні Антуан-Франсуа Андреоссі повідомляв міністрові закордонних справ Жанові-Батистові Шампаньї, що австрійці зосереджують війська в Галичині, де формується їхній новий корпус¹⁶. 1 березня, перебуваючи в маєткових справах у Галичині, генерал Міхал Сокольніцький доносив, що ці сили призначені саме для нападу на герцогство¹⁷. У меморандумі від 1 березня про стан австрійських воєнних приготувань князь О. Сапега підкреслював, що з осені 1808 р. в Галичині під виглядом набору міліції було рекрутовано 72 тис. осіб (800 осіб на кожні 60 тис. мешканців). Він інформував, що Австрія зосередила поблизу Галичини 40 тис. угорського посполитого рушення й це значно послабило профранцузькі настрої в краї¹⁸. У донесеннях з Дрездена французького посла барона Жана-Франсуа Бургуена, котрий за дорученням Наполеона працював над організацією розвідницької мережі на території північних провінцій Австрії, чисельність австрійського корпусу, зосередженого під Краковом, оцінювалася в 20 тис. осіб, а 23 лютого А. Ф. Андреоссі в листі до Ж.-Б. Шампаньї назвав вражаючу цифру – 50 тисяч¹⁹. Про намір австрійців напасти на Варшавське герцогство повідомляв Л.-Н. Даву (а той, у свою чергу, імператорові. – В. А.) наприкінці березня воєнний міністр Варшавського герцогства князь Юзеф Антоній Понятовський, котрий, однак, вважав значно перебільшеними поголоси про чисельність австрійських сил у районі Кракова: сам він був схильний оцінювати їх у 15–18 тис. осіб²⁰.

Однак Наполеон вже й після вибуху війни залишався переконаним, що "Варшавському герцогству нічого не загрожує й воно має більше сил, ніж це потрібно для його захисту"²¹. Значно ймовірнішим, натомість, він вважав напад австрійців на Саксонію й тому особливу увагу приділив зміцненню оборони Дрездена. Одночасно він розраховував на те, що коли австрійці заатакують Саксонію, створяться умови для здійснення польської диверсії в оголеній від військ Галичині²². Цікаво, що вже наприкінці березня "Франкфуртська газета", посилаючись на повідомлення з Варшави від 9 березня, зазначала, що "польські війська вже готові й лише очікують наказу вступити в Галичину"²³.

Впевненість у тому, що австрійці не наважаться напасти на Варшавське герцогство, надавали Наполеону передусім сподівання на дієву участь у війні проти Австрії союзної йому Росії. У листі до французького посла в Санкт-

¹⁶ *Capefigue J. B.* L'Europe pendant le consulat et l'empire de Napoléon. Paris, 1840. T. 8. P.2–3.

¹⁷ *Sokolnicki M.* Generał Michał Sokolnicki 1763–1815. Kraków; Warszawa, 1912. S. 168–169.

¹⁸ *Skowronek J.* Z magnackiego gniazda do napoleońskiego wywiadu: Aleksander Sapieha. Warszawa, 1992. S. 201.

¹⁹ 1809. Campagne de Pologne... T. 1. P. 44, 102.

²⁰ Korespondencja księcia Józefa Poniatowskiego z Francją / Wydał A. M. Skałkowski. Poznań, 1923. T. 2. Dok. № 153, 154, 161. S. 77, 78, 91 (Poniatowski do Davout'a, 28, 30 III 1809, 12 IV 1809).

²¹ Correspondance de Napoléon Ier. T. 18. Doc. № 15015. P. 511 (Napoléon à Berthier, 5 IV 1809).

²² *Falkowski J.* Księstwo Warszawskie. Warszawa, 1906. T. 2. S. 126.

²³ Journal de Francfort. 25 mars 1809. № 84.

Петербурзі Армана-Огюстена Коленкура він відзначав, що хоча не можна з цілковитою впевненістю виключити можливість нападу австрійців на Варшавське герцогство, цей варіант розвитку подій є, на його думку, маловірогідним, оскільки, заатакувавши герцогство, Австрія повинна буде зважати на те, що "російські війська ввійдуть у Галичину й загрозять атакою на Угорщину"²⁴. У листі до Л.-Н. Даву від 27 березня Наполеон підкреслював, що не передбачає нападу австрійців на Варшавське герцогство, оскільки Росія тримає значні сили на кордоні з Галичиною і в Трансильванії й у разі війни виставить проти Австрії стотисячне військо²⁵.

Стратегічний розрахунок Наполеона на союз з Росією проти Австрії визначив його підхід до польського питання напередодні війни 1809 р. Сподіваючись, що рішучі наступальні дії російських військ у Галичині змусять Австрію відтягнути на боротьбу з ними принаймні п'яту частину її сил, імператор французів був змушений ставитись більш ніж обережно до будь-яких сподівань польських патріотів на реставрацію Речі Посполитої шляхом приєднання галицьких володінь Габсбургів до Варшавського герцогства. Ця перспектива повністю суперечила інтересам його союзника Олександра І. Уже в березні 1809 р. російський імператор недвозначно заявив А.-О. Коленкуру, що "будь-яке збільшення герцогства за рахунок Галичини суперечить моїм інтересам, а остання повинна бути цілком або частково приєднана до Росії"²⁶. Цар також наполягав на тому, щоб під час майбутньої кампанії війська Варшавського герцогства прикривали правий фланг російської армії, не вступаючи при цьому в Галичину²⁷. Таким чином, Олександр І прямо узалежнював ставлення Росії до майбутньої війни між Францією та Австрією від політики Наполеона щодо Галичини.

Логіка політичного моменту спонукала французького імператора ретельно уникати будь-яких кроків, що могли б призвести до погіршення стосунків з надзвичайно "ревнивою" у польському питанні союзницею. "Можливо, що австрійська Польща стане об'єктом занепокоєння у Санкт-Петербурзі, однак вона не становить жодної перешкоди (для французько-російських стосунків. – В. А.). Її можна буде поділити між Росією та Саксонією, чи створити з неї окрему державу[...] Зрештою, я не хочу жодної з провінцій, які можуть бути завойовані в Австрії", – підкреслював Наполеон в інструкції А.-О. Коленкуру для ведення переговорів з Олександром І²⁸. "Якщо Галичину буде завойовано (росіянами. – В. А.), то Імператор може взяти її половину, другу частину можна буде віддати Варшавському герцогству. Зрештою, я зовсім не прагну до його збільшення", – писав він про свої наміри щодо

²⁴ *Lettres inédites de Napoléon Ier (an VIII–1815) / Publication par L. Lecestre. Paris, 1897. T. 1. Doc. № 294. P. 295 (Napoléon à Caulaincourt, 21 III 1809).*

²⁵ *Derrécagaix, général. Le maréchal Berthier, prince de Wagram et de Neuchatel. Paris, 1904. T. 2. P. 305, 311.*

²⁶ *Tatistcheff S. Alexandre Ier et Napoléon, d'après leur correspondance inédite 1801–1812. Paris, 1891. P. 474.*

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Correspondance inédite de Napoléon Ier, conservée aux Archives de la Guerre / Publication par E. Picard et L. Tuétey. Paris, 1913. T. 1. Doc. № 419. P. 290–291 (Napoléon à Caulaincourt, 6 III 1809).*

польських провінцій Австрії в особистому листі до Олександра²⁹. "Його Величність (Наполеон. – В. А.) схвально ставиться до того, щоб слова "Польща" та "поляки" щезли не лише з усіх політичних актів, але навіть з самої історії", – писав 20 березня А.-О. Коленкуру Ж.-Б. Шампань³⁰. Нарешті, вже після війни 1809 р. Наполеон відверто визнав А.-О. Коленкуру, що "збільшення Великого герцогства Варшавського не входило у мою політику як план кампанії"³¹.

Чи були щирими запевнення відомого своєю непередбачуваністю французького монарха? Деякі факти свідчать про те, що напередодні війни 1809 р. Наполеон розглядав альтернативні плани дій, в яких польському питанню ним відводилася неприємна для Росії роль. Наприкінці березня російському послові в Парижі князю Олександрові Борисовичу Куракіну вдалося роздобути копію складеної за декілька тижнів до цього за наказом Наполеона записки про відновлення Польщі. У цьому документі доводилася можливість реставрації Польщі в межах до 1772 р³². Плани Наполеона щодо використання польських національних прагнень у майбутній війні стали відомі в квітні й австрійському урядові завдяки перлюстрації листа тісно зв'язаного з паризьким політичним світом графа С. Костки Потоцького. У цьому листі було викладено план організації антиавстрійської коаліції, що був розроблений Наполеоном, за свідченням С. Потоцького, ще в 1807 р. Він передбачав підштовхнути Росію до війни з Австрією обіцянкою передати їй частину Галичини, що повинно було створити нездолані суперечності між співучасниками поділів Речі Посполитої. Разом з тим цей план припускав, що в разі, якщо Росія не погодиться вступити у війну проти Австрії або ж діятиме недостатньо енергійно, Франція зробить головну ставку на відбудову Польського королівства й організацію антиавстрійського повстання в Галичині. Відновлена таким чином Польща мала складатися з Варшавського герцогства, частини пруської Сілезії, Нової та частини Старої Галичини (або й усієї Старої Галичини, якщо б Росія зовсім не взяла участі в війні на боці Франції). В майбутньому нова Польща могла би претендувати на землі, що перебували під владою Російської імперії³³. Достовірність викладеного С. Потоцьким плану Наполеона підтверджується, на наш погляд, тим фактом, що французький імператор не пішов до кінця назустріч побажанням Олександра I й не погодився підпорядкувати польські війська російському командуванню. Наполеон також не відмовився й від організації диверсії армії Варшавського герцогства в Новій Галичині, хоча й відвів полякам, за висловом відомого польського дослідника Шимона Аскеназі, "роль допоміжної дивізії при російській армії" в захопленні польських провінцій Австрії³⁴.

²⁹ Ibid. Doc. № 427. P. 299 (Napoléon à Alexandre Ier, 24 III 1809).

³⁰ Мартенс Ф. Ф. Александр I и Наполеон I // Вестник Европы. Москва, 1905. Т. 2. С. 579.

³¹ Bourgeois E. Manuel historique de politique étrangère. 11-ième éd. Paris, 1933. Т. 2. P. 437.

³² Мартенс Ф. Ф. Александр I и Наполеон I. С. 179.

³³ Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 146 (Галицьке намісництво у Львові), оп. 6, спр. 15, арк. 3005–3006 (Der schriftliche Bericht der Lwiver Polizeikontrolle an den Vizegouverneur Galiziens, 16 IV 1809).

³⁴ Askenazy S. Działalność księcia Józefa Poniatowskiego w czasach Księstwa Warszawskiego. Lwów, 1937. S. 18.

Очевидно, що ще напередодні війни імператор французів не вповні покладався на здатність росіян зв'язати значні сили австрійців на сході. У березні 1809 р. А. О. Коленкур радив йому в цьому випадку скористатися "схильністю галичан до Франції й підбурити їх до повстання проти Австрії, однак нічого не говорити їм про те, що союзники планують зробити з ними згодом"³⁵. Зважаючи на делікатність французько-російських стосунків, відкрито закликати галицьких поляків до повстання Наполеон, звичайно, не міг. Однак підтримати це повстання, так би мовити, неофіційно він міг, представивши його своїй союзниці як природний наслідок диверсії військ Варшавського герцогства в Новій Галичині³⁶. Тому 30 березня Наполеон таємно наказав начальникові свого генерального штабу Луї-Александрові Бертьє вислати з початком війни Ю. А. Понятовському наказ здійснити воєнну диверсію проти Австрії й "підняти Галичину (на повстання. – В. А.)"³⁷. Раптовий початок воєнних дій і втрата сполучення французького командування з Варшавським герцогством перешкодили Л.-А. Бертьє оперативно повідомити волю імператора Ю. А. Понятовському.

8 квітня Австрія оголосила війну Франції, а 9 і 10 квітня розпочала наступальні дії в Німеччині та Італії. У перші дні війни австрійські війська, використовуючи чисельну перевагу, захопили ініціативу в свої руки й на момент прибуття Наполеона в "Велику армію" зайняли Тироль, Південну Баварію та приальпійську Італію. Перемоги імператора під Ландсгутом й Л.-Н. Даву під Екмюлем покращили становище французів, однак у їхньому тилу розгорталася тирольське повстання, діяли австрійські летючі загони. За таких умов французьке командування вирішило застосувати проти ворога його ж тактику, звернувшись до організації польської диверсії в Галичині: 24 квітня Наполеон, ще не маючи інформації про події у Варшавському герцогстві, наказав силам Ю. А. Понятовського вступити до Галичини. Внаслідок труднощів у сполученні Ю. А. Понятовський отримав цей наказ тільки 5 травня. У наказі було сказано: "Імператор бажає, щоби Пан увійшов у Галичину й якнайбільше шкодив неприятелю з вашого боку. За даних обставин австрійці не зможуть протиставити вам жодної сили"³⁸. За декілька днів до цього Наполеон з переконанням писав Л.-А. Бертьє, що "нічого не змушує вважати, що над Варшавським герцогством нависла якась загроза"³⁹. І тільки 26 квітня він отримав першу інформацію про перехід 14 квітня кордону герцогства "30–35-ти тисячною армією ерцгерцога Фердинанда"⁴⁰.

У середині травня імператорської ставки досягнула спотворена новина про "сутичку поляків з австрійцями під Варшавою"⁴¹ (очевидно, малася на увазі Рашинська

³⁵ *Tatistcheff S. Alexandre Ier et Napoléon...* P. 474.

³⁶ Наполеон вважав, що після того, як Ю. А. Понятовський увійшов у Галичину, його військо автоматично подвоїлося би внаслідок вибуху там антиавстрійського повстання, а це змусило б Відень вислати на його паціфікацію значні воєнні сили (*Jomini H. Vie politique et militaire de Napoléon. Paris, 1827. T. 3. P. 141*).

³⁷ *Correspondance de Napoléon Ier. T. 18. Doc. № 14975. P. 482; 1809. Campagne de Pologne...* T. 1. Doc. № 147. P. 233; *Just G. Das Herzogtum Warschau...* P. 97.

³⁸ *Pawłowski B. Historia wojny polsko-austriackiej 1809 roku. Warszawa, 1935. S. 210.*

³⁹ *Correspondance inédite de Napoléon Ier. T. 3. Doc. № 3117. P. 28.*

⁴⁰ *Campagne de 1809 en Allemagne et en Autriche. T. 3. S. 42.*

⁴¹ *Correspondance du maréchal Davout. T. 2. Doc. № 718. P. 525 (Davout à Napoléon, 10 V 1809).*

битва 19 квітня). Її привіз Наполеону кур'єр маршала Л.-Н. Даву польський капітан Ян Шимановський. Цікавою була реакція імператора на несподівану звістку про захоплення Варшави ерцгерцогом Фердинандом: Наполеон підкреслено заявив Я. Шимановському, що "віддання Варшави австрійцям ще нічого не означає й що її скоро буде повернено полякам"⁴².

Зрештою, імператор сподівався, що поляки власними силами зможуть вигнати австрійців з герцогства. Погано інформований про ситуацію на польському фронті, він навіть писав віце-королю Італії Еженові Богарне, що "спочатку австрійцям вдалося захопити Варшаву, однак згодом поляки змусили їх до відступу (з міста. – В. А.)"⁴³. Розраховуючи на швидке ослаблення австрійців у Варшавському герцогстві, Л.-А. Берт'є, згідно з інструкцією Наполеона від 30 березня, 5 травня наказував Ю. А. Понятовському "увійти в Галичину й підняти край". "Підніміть повстання в Галичині, – писав він, – це збільшить ваші реальні сили. Зміцнійте вашу армію всіма можливими засобами"⁴⁴.

Проте ситуація на польському фронті розвивалася за іншим, досить несподіваним як для французів, так і для австрійців, сценарієм. Після капітуляції Варшави головні сили польської армії на чолі з Ю. А. Понятовським залишили лівий берег Вісли, утримуючи фортеці Прага і Торунь на правобережжі. З правого берега Вісли поляки отримали можливість загрожувати комунікаціям австрійців у Старій Галичині. 4 травня загін генерала М. Сокольницького, просуваючись вздовж Вісли на південь, зенацька заатакував і знищив австрійський понтонний міст під Гурою й таким чином відрізав австрійському експедиційному корпусові сполучення зі Старою Галичиною. Це різко й несподівано змінило співвідношення сил на право від "стратегічної лінії Польщі", якою була Вісла, і створило подвійну перевагу військ Ю. А. Понятовського над нечисленними в Галичині австрійськими гарнізонами⁴⁵.

Ю. А. Понятовський перейшов кордон Австрії ще 27 квітня. Галичина простягалася перед ним, як і передбачав Наполеон, "оголеною від військ", однак вже не Нова, а Стара. 3 травня на нараді вищого польського командування за участю французького полковника Пеллет'є було вирішено здійснити експедицію в Галичину⁴⁶. Правильність цього рішення підтвердило прибуття імператорського наказу від 24 квітня, виконання якого було пристосоване Ю. А. Понятовським до нових умов.

Однак, навіть вступивши в Галичину, Ю. А. Понятовський продовжував залишатись у непевності щодо ставлення Наполеона до перетворення воєнної диверсії у масове антиавстрійське повстання. 7 травня він писав, що "зовсім не знає поглядів імператора щодо Галичини" й тому був змушений обмежитися

⁴² *Szymanowski J.* Pamiętniki. Lwów, 1898. S. 78.

⁴³ *Correspondance de Napoléon Ier.* Paris, 1865. T. 19. Doc. № 15224. P. 23 (Napoléon à Eugène Boharnais, 17 V 1809).

⁴⁴ *Bignon E.* Histoire de France depuis le 18 brumaire jusqu' à la paix de Tilsitt. Deuxième époque depuis la paix de Tilsitt jusqu' à 1812. Paris, 1838. T. 8. P. 252.

⁴⁵ *Sokolnicki M.* Dziennik historyczny i korespondencja polowa 1809 r. Kraków, 1932. S. 172.

⁴⁶ *Krzos K.* Działalność wojskowa gen. Jana Henryka Dąbrowskiego w 1809 roku // Generał Jan Henryk Dąbrowski (1755–1818). Poznań, 1970. S. 48.

загальними фразами у зверненні до населення краю⁴⁷. Як розважливий політик Ю. А. Понятовський розумів, що не може закликати до зброї колишніх співвітчизників без гарантії їх безпеки імператором французів у разі укладення французько-австрійського перемир'я. Тим більше, що ерцгерцог Фердинанд, який перебував у Варшаві, видав звернення до галичан, де погрожував, що "буде покараний смертю кожен цісарсько-королівський підданий, котрий виступить зі зброєю проти Австрії"⁴⁸. "Визнаю щиро, що військо моє є нечисленним та слабким, – підкреслював польський головнокомандуючий у розмові з представниками шляхти Люблінського циркулу. – Я кинувся в Галичину на азарт, ерцгерцог Фердинанд є сильним. Доля наша залежить від успіху імператора"⁴⁹.

11 травня Ю. А. Понятовський повідомляв маршала Л.-А. Берт'є, що до нього постійно прибувають депутації мешканців з проханнями передати Наполеону їх "уклісне бажання взяти участь у подіях". У зв'язку з цим він підкреслював, що "тільки одне слово про відновлену батьківщину, звернене до галичан, збільшить нашу армію на 20 тисяч осіб, виставлених коштом власників (доміній. – В. А.)". За відповідними інструкціями Ю. А. Понятовський послав у ставку великого галицького землевласника генерала Олександра Броніковського⁵⁰.

Приїзд О. Броніковського в імператорську ставку (20 травня) співпав з останніми приготуваннями французьких військ до переправи через Дунай під Асперн-Еслінгом, яка, за задумом Наполеона, повинна була завершитись остаточним розгромом австрійських сил. Переконалий у тому, що О. Броніковський привіз йому погані звістки, Наполеон наказав передати йому, що "в нього немає допомоги для поляків". Але коли імператор дізнався про те, що справи Ю. А. Понятовського не є настільки поганими, як вважалося початково, він наказав Л. А. Берт'є написати листа польському командуючому, де висловлювалося його задоволення діями польської армії та настроєм, котрий панує у Варшавському герцогстві (Ю. А. Понятовський писав Наполеонові про Галичину). У листі, зокрема, висловлювалося сподівання, що полякам вже вдалося повернути собі Варшаву. "У цьому випадку, – підкреслював Л.-А. Берт'є, – ви можете, князь, вирушити відповідно до обставин або на Оломоуц, або в Сілезію. Головною метою цієї операції є зв'язати рівні вашим австрійські сили й водночас наблизитися до Імператора", котрий до цього часу уже мав форсувати Дунай і підійти до Карпат. Л.-А. Берт'є від імені Наполеона прямо наказував Ю. А. Понятовському організувати повстання в Галичині, що дало б змогу поповнити польську армію новими рекрутами. За його словами, саме це завдання було для Ю. А. Понятовського "справою найбільшої ваги"⁵¹. Аналіз цього документа дозволяє з впевненістю стверджувати,

⁴⁷ Korespondencja księcia Józefa Poniatowskiego z Francją. T. 2. Dok. № 176. S. 133 (Poniatowski do Bernadott'a, 5 V 1809).

⁴⁸ Pawłowski B. Lwów w 1809 r. // Biblioteka Lwowska. Lwów, 1909. T. 3. S. 32.

⁴⁹ Koźmian K. Pamiętniki. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1972. T. 2. S. 16.

⁵⁰ Korespondencja księcia Józefa Poniatowskiego z Francją. T. 2. Dok. № 178. S. 136. За словами Ю. А. Понятовського, "Галичина, здається, перетворилася у французьку провінцію й лише чекає моменту, коли імператор дозволить їй висловити свою вдячність". "Чи можна дати їй надію?", – наполегливо вимагав він безпосередніх інструкцій від імператора (Ibid. Dok. № 186. S. 152 [Poniatowski do Berthie'go, 29 V 1809]).

⁵¹ Falkowski J. Obrazy z życia kilku ostatnich pokoleń w Polsce. Poznań, 1884. T. 3. S. 42–43.

що ані Наполеон, ані Л. А. Бертъе не орієнтувалися належним чином у подіях у Варшавському герцогстві та в розкладі сил над Віслою⁵². Вступ же польських військ у Стару Галичину та підбурення до повстання цієї частини польських володінь Австрії взагалі не бралися до уваги Наполеоном. Він нічого не зрозумів з рапорту Ю. А. Понятовського від 11 травня й продовжував наполягати на здійсненні диверсії в Новій Галичині та наступному рейді в Моравію, який був можливий лише з лівого берега Вісли, контрольованого на той час австрійцями.

Попри це, отриманий 30 травня Ю. А. Понятовським наказ Наполеона все ж дав польському командуючому можливість здійснити певні заходи для закріплення тимчасового польського режиму в Галичині. 2 червня він створив "Центральний тимчасовий військовий уряд обох Галіцій", до назви якого, з метою надання легітимності цьому органу, було додано вагому приставку "під протекторатом Великого Наполеона"⁵³. У польського командуючого були підстави сподіватися, що його рішення про створення тимчасових органів влади в Галичині отримає верховну санкцію Наполеона. Попри те, що результат подій у Польщі безпосередньо залежав від змін на головному театрі війни під Віднем, в опорі, який чинили поляки австрійцям, зв'язуючи значні сили й підточуючи моральний дух ворога, існувала й зворотна залежність, яка становила очевидну користь для французів. Це стало особливо помітним після невдалої спроби 67-ми тисячної армії Наполеона переправитися через Дунай під Асперн-Еслінгом, яка коштувала французам 10-ть тисяч вбитих та утоплеників (внаслідок зриву повинню переправ через ріку. – В. А.). Неочікувано запеклий опір 75-ти тисячного угруповання ерцгерцога Карла та природна стихія створили вкрай небезпечну для Наполеона воєнну та міжнародну ситуацію. Вони стимулювали надії австрійців на успішне продовження війни, зумовили хитання Росії та Пруссії, сприяли поширенню повстанського руху в італійських і німецьких землях, а також в Іспанії⁵⁴.

Таким чином, успіхи поляків на теренах Галичини виявилися практично єдиним "ковтком свіжого повітря" для французів упродовж другої половини травня та червня 1809 р. Цю обставину розумів і сам Наполеон, котрий писав у 17-му бюлетені "Великої армії": "Князь Понятовський з армією Великого герцогства Варшавського розвиває успіх. Після взяття Сандомира (18 травня. – В. А.), він зайняв фортецю Замостя (20 травня. – В. А.), завдавши ворогові втрат у 3 тис. осіб, і захопив 30 гармат. Усі поляки, що служать в австрійській армії, дезертують"⁵⁵. Відповідно до посилення уваги французького імператора до всенних успіхів Ю. А. Понятовського в Старій, а з червня – й у Новій Галичині, повинно було змінитись і його ставлення до дій поляків лише як до простої диверсії. Очікування корисних для себе змін помітне вже в наказі Ю. А. Понятовського від 28 травня, виданому з нагоди вступу польських військ до Львова: "Взяття Сандомира і

⁵² Krzos K. Z księciem Józefem w Galicji w 1809 roku. Rząd Centralny obojga Galicji. Warszawa, 1967. S. 79.

⁵³ Ibid. S. 112.

⁵⁴ Willfort M. Die Schlacht bei Aspern am 21. und 22. Mai 1809. Wien, 1913. S. 15–16; Hoen M. R. Der Feldzug von Aspern 1809 // Erzherzog Karl / Hrsg. von d-r. W. John. Wien, 1913. S. 213; Hertenberger H., Wiltseck F. Erzherzog Karl. Der Sieger von Aspern. Graz; Wien; Köln, 1983. S. 217–219.

⁵⁵ Correspondance de Napoléon Ier. T. 19. Doc. № 15316. P. 99–100.

Замість, оволодіння майже всією Галичиною забезпечить вам (галичанам. – В. А.) Його (Наполеона. – В. А.) нові ласки, а зайняття Львова покаже Йому, що в тіні Його звитязних лаврів ми невтомно готуємося до бою”⁵⁶.

Успіхи польських військ у Старій Галичині створили дещо несподівану ситуацію для французького імператора. Плануючи польську диверсію в Новій Галичині, Наполеон передбачав, що вступ армії Варшавського герцогства до польських володінь Австрії дасть поштовх до поширення там польського національного руху⁵⁷. Але він аж ніяк не розраховував на оволодіння поляками Старою Галичиною. Він передбачав, що вступ у війну Росії не дозволить польському патріотичному піднесенню охопити цю стратегічно важливу для інтересів своєї союзниці провінцію. У перші тижні війни Наполеон залишався в нетерплячому очікуванні вагомої допомоги з боку росіян проти Австрії. Росія ж обрала вичікувальну позицію. Лише похід військ Ю. А. Понятовського в Стару Галичину та загроза поширення тут польського повстання змусили російського імператора віддати наказ про вступ ”своїх військ на територію польських провінцій” Австрії, який почав виконуватися тільки 3 червня⁵⁸.

Добре розуміючи, що вступ російських військ у Галичину був продиктований зовсім не бажанням Олександра I допомогти Наполеонові, а перш за все його прагненням не допустити ”приєднання усїєї Галичини або її частини до Варшавського герцогства”, австрійський уряд не поспішав впадати у відчай від, здавалося б, катастрофічного для себе погіршення зовнішньополітичного становища. Князь Карл Шварценберг, котрий незадовго до того прибув із Санкт-Петербурга, підкреслював, що ”окупація Галичини стане тим максимумом ворожості, на який здобудеться Росія проти Австрії; генерали, котрі командують корпусом, що вступив до цієї провінції (Суворов, Ламбер, Дохтуров), усі є ворогами своєї зовнішньополітичної системи (союзу з Францією. – В. А.) й більшими чи меншими приятелями Австрії. Тому[...] ми не повинні нічого чинити зі свого боку проти росіян, по можливості не звертаючи уваги на те, що вони роблять”⁵⁹.

У середині червня ерцгерцог Фердинанд, який 2 червня, стурбований успіхами Ю. А. Понятовського, залишив Варшаву, одержав суворий наказ розправитися з ”польськими інсургентами” в Галичині й встановити тісні контакти з росіянами.

⁵⁶ Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України (далі – ЛНБ НАН України), від. рукописів, ф. 4 (Баворовські), спр. 1137, арк. 145.

⁵⁷ Historia dyplomacji polskiej / Pod. red. L. Bazyłowa. Warszawa, 1982. T. 3: Zahorski A. Historia dyplomacji polskiej 1795–1831. S. 92.

⁵⁸ Наказ про вступ російських військ у Галичину було віддано Олександром I 18 травня. Мотиви цього рішення російський імператор пояснював не союзницькими зобов’язаннями перед Наполеоном, а навпаки, – успіхами французької армії, що сильно непокоїли його. ”Судячи з них (успіхів. – В. А.), з вірогідністю можна припускати, – писав він, – що вже найближчим часом їх (французькі. – В. А.) армії наблизяться до рубежів Галичини”. Щоб упередити цей небажаний для Росії розвиток подій, Олександр I наказував С. Ф. Голіцину зайняти Галичину до лінії рік Вісла–Віслока, зупинитися там і не йти на з’єднання з французами, як це очікував Наполеон (Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел. Серия 1 (1801–1815 гг.). Москва, 1967. Т. 5. Док. № 23. С. 43–44).

⁵⁹ *Gentz F. von. Tagebücher. Leipzig, 1861. Bd. 1. S. 80.*

Виконуючи цей наказ, ерцгерцог Фердинанд уклав 22 червня таємне порозуміння з російським командуючим князем Сергієм Федоровичем Голіциним, що передбачало окупацію Галичини царськими військами до лінії рік Вісла–Віслока. В обмін на це С. Ф. Голіцин погоджувався відновити у зайнятих його військами циркулах ліквідовані поляками органи австрійської адміністрації⁶⁰.

Таким чином, нетерпляче очікуваний Наполеоном вступ Росії у війну проти Австрії не приніс французькому імператорові воєнної переваги в боротьбі з Габсбургами. Росіяни вже з перших днів повели проти австрійців "дивну війну", яка полягала не тільки в униканні сутичок, але й, як повідомляли Ю. А. Понятовському тимчасові органи польської влади в Галичині (наприклад, Золочівське повітове управління), неприхованому "покровительстві австрійській урядовій адміністрації"⁶¹. Як згадував учасник кампанії 1809 р. Роман Вибрановський, у Галичині росіяни поводитися не як союзники Франції й відповідно до цього – Варшавського герцогства, а як "нейтральні спостерігачі", котрі у випадку поразки Наполеона виступили би проти поляків⁶². Уся поведінка російських військ показувала, що вони не мають анінайменшого наміру поспішати на допомогу Наполеонові, становище котрого над Дунаєм залишалося в червні досить непевним. Коли французький імператор писав 26 червня Ж.-Б. Шампаньї, що "росіяни вже, напевно, вступили у Краків"⁶³, він помилявся: вони лише готувалися зайняти Львів, дозволивши перед цим увійти до міста загонові австрійського генерала Егермана, котрий 20 червня змусив відступити з нього нечисленні польські сили⁶⁴. Коли ж Наполеонові доповіли про те, що князь С. Ф. Голіцин відмовився допомогти Ю. А. Понятовському, заатакованому під Сандомиром переважаючими австрійськими силами, імператор розлючено вигукнув: "Це зрадницька поведінка!"⁶⁵. За влучною характеристикою відомого французького історика Альбера Сореля, "Росія не приносила користі, загрожуючи стати ворогом. Польща, яку можна було закликати до зброї та незалежності, видавалася (Наполеонові. – В. А.) єдиним засобом, здатним змусити змиритись Австрію"⁶⁶. Тож не дивно, що в ході кампанії 1809 р. ставлення

⁶⁰ Demelitsch T. Metternich und seine auswärtige Politik. Stuttgart, 1898. Bd. 1. S. 20; Gentz F. von. Tagebücher. S. 84.

⁶¹ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 5 (Оссолінські), спр. 4312, арк. 8.

⁶² Wybranowski R. Pamiętniki 1809–1848. Lwów, 1882. T. 1. S. 11. Зрештою, сам Наполеон, згадуючи війну 1809 р. в заслання на о. Святої Єлени, звинувачував "своїх сумнівних союзників росіян" у тому, що вони в будь-який момент могли зрадити його, перейшовши на бік Австрії (*Las Casès, comte. de. Le mémorial de Saint-Hélène. Paris, 1895. P. 980*).

⁶³ Correspondance de Napoléon Ier. T. 19. Doc. № 15441. P. 207.

⁶⁴ Die Stadt Lemberg im Jahre 1809 unter österreichischer, polnischer und russischer Regierung. Tagebuch eines Augenzeugen. Lemberg, 1862. S. 20.

⁶⁵ Втрачаючи терпець, Наполеон прямо заявив 4 червня генералові Саварі: "Це не той союз, якого я прагнув" (*Madelin L. Le consulat et l'empire. Paris, 1933. T. 1. P. 421*). За свідченням французького генерала Пеле, вже 1 червня французький імператор, коментуючи пасивну позицію Росії, заявив: "Отже, мені доведеться ще раз воювати з росіянами" (цит. за: *Шлоссер Ф. К. История восемнадцатого столетия и девятнадцатого до падения Французской империи. 2-е изд. Санкт-Петербург, 1869. Т. 7. С. 355*).

⁶⁶ Сорель А. Европа и Французская революция. Пер. с франц. Санкт-Петербург, 1908. Т. 7. С. 302–303.

французького імператора до польського питання взагалі й до проблеми Галичини зокрема зазнало серйозної еволюції в руслі сподівань польських патріотичних сил. На ставлення Наполеона до проблеми Галичини впливали в цей час наступні чинники: 1) поразка "Великої армії" у битві під Асперн-Еслінгом; 2) провал розрахунків французького імператора на вагому допомогу з боку Росії; 3) окупація більшої частини Галичини союзною Франції армією Варшавського герцогства.

Відтак Наполеон розпочав обережну й запутану політичну гру, прагнучи підтримати польське повстання в Галичині й водночас заспокоїти, наскільки це було можливо, Росію у питанні про можливість відновлення Польщі. Тим самим він намагався узгодити у своїй політиці дві взаємовиключні тенденції: по-перше, утримати союзні стосунки із санкт-петербурзьким двором і, по-друге, підготувати міжнародний ґрунт для територіального розширення Варшавського герцогства як майбутньої противаги тій же Росії. Неунікність майбутнього воєнного зіткнення з цією державою стала усвідомлюватися Наполеоном ще в період кампанії 1809 р.

10 червня імператор, не зважаючись, очевидно, надіслати особистий наказ Ю. А. Понятовському, що міг би послужити приводом для розриву Росією союзу з Францією, віддав розпорядження маршалові Ж.-Б. Бернадотту, до складу ІХ корпусу котрого входили війська Варшавського герцогства, надіслати польському командуючому нові інструкції щодо Галичини. Того ж дня маршал переслав їх до Ю. А. Понятовського, який отримав їх 1 липня (див. додаток). Основні положення цього наказу були викладені в наказі Ю. А. Понятовського від 2 липня, який проголошував встановлення в Галичині французького тимчасового протекторату⁶⁷.

Оригінал листа Ж.-Б. Бернадотта до Ю. А. Понятовського від 10 червня зберігався в рукописній збірці Інституту Оссолінських у Львові. Однак його зміст був невідомий дослідникам, які знали про рішення Наполеона встановити французький тимчасовий протекторат у Галичині на основі аналізу наказу Ю. А. Понятовського від 2 липня 1809 р. Тільки після Другої світової війни, коли цей лист разом з частиною колекції Оссолінських було передано до Національного Закладу ім. Оссолінських у Вроцлаві (у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаніка НАН України залишилася натомість копія цього документа з першої третини ХІХ ст.⁶⁸), його було введено в науковий обіг польським військовим істориком Казимиром Кжосом⁶⁹. Проте останній подав у своїй монографії (1967 р.) переклад

⁶⁷ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 9 (Окремі надходження), спр. 2295, арк. 156.

⁶⁸ Там само. Ф. 4, спр. 166/II, арк. 1 зв.-2. Копія розпочинається заголовком "Duplicata Rozkazu Napoleona pour Bernadotte". Появу цієї копії слід, очевидно, завдячувати Юзефові Баворовському, батькові знаменитого колекціонера другої половини ХІХ ст. Віктора Баворовського. Ю. Баворовський був офіцером наполеонівської армії й брав участь у подіях 1809 р. в Галичині (*Szocki J. Księgozbiór Wiktora Baworowskiego – lwowskiego kolekcjonera i fundatora biblioteki // Lwów. Miasto – społeczeństwo – kultura. Kraków, 1998. T. 2. S. 449*). Тому він, як, зрештою, чимало львівських аристократів, захоплювався колекціонуванням документів з історії польського патріотичного руху і скопіював згаданий лист Ж.-Б. Бернадотта до Ю. А. Понятовського в рукописній збірці Оссолінських.

⁶⁹ *Krzos K. Z księciem Józefem w Galicji w 1809 roku... S. 143.*

польською мовою лише кількох фрагментів оригіналу – переклад, на наш погляд, не зовсім вдалий; своєю нічим не виправданою багатослівністю, наближеною до архаїчної мови польських документів початку ХІХ ст., він затемнює зміст листа і не дає зрозуміти, що наказ про встановлення французького протекторату в Галичині вийшов безпосередньо від Наполеона. З того часу жоден історик не звертався до цього документа, який за своїм значенням заслуговує на те, щоб поповнити багатотомні видання епістолярної спадщини французького імператора. Тому при його повному опублікуванні за копією ми дотримуємося принципів, визначених для таких видань ще в ХІХ ст. Це стосується перш за все правопису документа, максимально наближеного до вимог сучасної французької мови. Паралельно подаємо переклад документа українською мовою.

ДОДАТОК

1809 р., червня 10. Відень. –

Лист маршала Ж.-Б. Бернадотта до князя Ю. А. Понятовського, в якому викладено наказ Наполеона І встановити французький тимчасовий протекторат у Галичині

A Sa Altesse Sérénissime le prince Poniatowski

Prince, j'ai reçu toutes vos lettres¹, et je me suis empressé lors de vos premiers succès, d'écrire à Votre Altesse de mon quartier général de Retz et de Papau², pour l'en féliciter ainsi que la brave armée.

Les nouveaux triomphes quels venez d'obtenir, ajoutent embroze à l'éclat des victoires précédentes. Les places qui sont tombées en votre pouvoir, apurent votre position militaire et vous rendent maître du pays que Votre Sérénissime avez conquis. Vous apprenez avec plaisir prince que l'empereur, ce grand juge des actions militaires, a lû vos rapports avec intérêt, et qu'il a apprécié les services que vous avez rendus. Je ne doute pas que bientôt vous ne receviez des marques cela tantes de sa satisfaction.

Nous suivons ici avec beaucoup de sollicitude les opérations des braves polonais, et je suis bien sûr que conduit par Votre Sérénissime, prince, ils agiront sans cesse de nouveaux droits à la bienveillance de Sa Majesté.

Les deux Gallicies étant soumises par Votre Sérénissime aux armes de l'empereur Napoléon, je présume prince, que Votre Altesse en aura pris possession provisoire jusqu'à la paix, au nom de Sa Majesté l'empereur et roi; si cela n'est pas déjà fait Votre Sérénissime le ferez de suite. Les aigles françaises doivent être substituer partout aux armes autrichiennes. La justice doit être rendre au nom de l'empereur français, et toutes les autorités du pais doivent lui prêter serment de fidelité entre vos mains et continuer d'administrer au nom de Sa Majesté, lors que Votre Altesse les aura jugées dignes de conserver leur emplois.

Vous levez en Gallicie, au nom de l'empereur et roi, autant des troupes qu'il vous sera possible³; vous leur donnerez l'organisation française et les aigles de France; ces nouvelles levées seront solder par l'empereur et Votre Sérénissime les reunirez à votre commandement pour combattre l'ennemi commun.

Pour tout ce qui regarde l'organisation ultérieure et l'aministration du pays, Votre Altesse

est maitresse de faire tous les règlements qu'elle jugera convenable⁴.

Je vous annonce qu'il vous arrive de Magdebourg et de Stralsund, et que des fonds considerables sont dirigés sur Posen pour être mis à votre disposition.

Je renouvelle à Votre Altesse l'expression de mes sentiments distingués.

Vienne ce 10 juin 1809

J. Bernadotte
maréchal d'empire, prince et duc
de Ponte Corvo.

ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 4 (Баворовські), спр. 166/Ц, арк. 1зв.-2.
Копія першої третини XIX ст.

Переклад:

Його Найяснішій Високості князеві Понятовському

Князь, я отримав всі ваші листи¹ й одразу ж після ваших перших успіхів поспішив написати Вашій Високості зі своєї генеральної квартири в Реці та Папая², щоб звідти висловити поздоровлення вам і [Вашій] бравій армії.

Нові успіхи, які [Ви] здобули, вкривають невмирущою славою блиск Ваших попередніх перемог. Фортеці, що були здобуті Вами, зміцнюють Вашу військову позицію й роблять Вас паном краю, завойованого Вашою Світлістю. Ви сприймете напевно із задоволенням, князь, що імператор, цей великий суддя військових дій, із зацікавленням прочитав ваші повідомлення, і що він оцінив [ту] службу, яку ви послужили [Вашими военними успіхами]. Я не сумніваюсь, що скоро ви отримаєте вагомні знаки його задоволення.

Ми тут [у ставці Наполеона] з великою зичливістю слідкуємо за операціями бравих поляків, і я певен, що керовані Вашою Світлістю, князь, вони заслужать на нові вияви прихильності з боку Його Величності.

Обидві Галичини, що були підкорені Вашою Світлістю під прапорами імператора Наполеона, як я передбачаю, вже були взяті Вашою Світлістю від імені Його Величності імператора та короля [Наполеона I] в тимчасове володіння до [укладення] миру; якщо цього ще не зроблено, то Ваша Світлість мусить негайно це зробити. Австрійські герби повинні бути всюди замінені французькими орлами. Судочинство мусить здійснюватися від імені імператора французів, а всі урядовці краю мусять принести клятву вірності Вашій Світлості й продовжувати управляти іменем Його Величності [Наполеона I], якщо тільки Ваша Високість буде вважати їх гідними для збереження [попередніх] посад.

Ви наберете в Галичині, іменем імператора та короля, стільки військ, скільки будете вважати за потрібне³; ви надасте їм французьку організацію й французькі відзнаки. Ці нові набори [рекрутів] будуть прийняті на утримання імператора, й Ваша Світлість поведе їх [на з'єднання з французькими силами] під своїм командуванням супроти спільного ворога.

В тому, що стосується внутрішньої й адміністративної організації краю, Вашій Світлості надається право за власним розсудом встановлювати будь-які прийнятні форми устрою⁴.

Я повідомляю вас, що з Магдебурга й зі Штральзунда в Познань у Ваше розпорядження спрямовано значні грошові кошти.

Я поновлюю Вашій Високості вираз моїх вознесених почуттів.

Відень, 10 червня 1809

Ж. Бернадотт
маршал імперії, князь і герцог
Понте Корво.

ПРИМІТКИ

¹ Див. листи Ю. А. Понятовського до Ж.-Б. Бернадотта від 7 та 19 травня 1809 р. про вступ його армії до Галичини та захоплення фортеці Замостя (Korespondencja księcia Józefa Poniatowskiego z Francją. T. 2. Dok. № 176, 179. S. 133, 138).

² Рец та Папау – населені пункти в Північній Саксонії, де в період окупації столиці Саксонії Дрездена австрійцями в травні 1809 р. тимчасово знаходилася ставка командуючого IX французьким корпусом Ж.-Б. Бернадотта

³ Керуючись надісланим йому наказом, Ю. А. Понятовський визначив число рекрутів до створюваної формально коштом імператора (а реально – коштом польських патріотів) "Галицько-французької армії" в 35 тис. осіб, наказавши розрахувати їх відповідну кількість за циркулами. Однак уже в серпні, внаслідок розширення російської зони окупації, труднощів з екіпіруванням нових частин та браку ентузіазму з боку українського селянства, за рахунок якого й формувалася ця армія польськими поміщиками у східних циркулах Галичини, Ю. А. Понятовський був змушений скоротити її чисельність до 20 тис. осіб й прив'язати її "ординацію" в основному до західних (етнічнопольських) циркулів краю (ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 5 (Оссолінські), спр. 4312, арк. 93–96; 105 [Tabela kantonistów dla obojga Galicji względnie rozkazu z 9 lipca 1809 r.; Kopia listu księcia Józefa Poniatowskiego do Rządu Centralnego obojga Galicji, 1 sierpnia 1809]). Цікаво, що сам Наполеон не розраховував на настільки значне збільшення польської армії. Його плани стосовно чисельності "Галицько-французької армії" розкриває записка до Л.-А. Берт'є від 12 вересня 1809 р. "Він (Понятовський. – В. А.), – читаємо тут, – набере в Галичині 6 тисяч осіб галицьких військ" (Correspondance de Napoléon Ier. T. 19. Doc. № 15798. P. 38). Попри це, після приєднання частини Галичини до Варшавського герцогства всі сформовані Ю. А. Понятовським полки (їх було 7. – В. А.) було включено до складу польського війська.

⁴ Адміністративна реорганізація Галичини польсько-французькою окупаційною владою становить окрему наукову проблему, що потребує розгляду в контексті суспільно-політичного життя краю в наполеонівську епоху.